

Bohuslav Brouk
O šalbě svobody a filosofie

Volvox Globator

Bohuslav Brouk

O šalbě svobody a filosofie

VOLVOX GLOBATOR

Bohuslav Brouk

O šalbě svobody a filosofie

Vydání této knihy podpořilo Ministerstvo kultury České republiky.

© Ivan a Vladimír Broukovi, 2011

© Volvox Globator, 2011 Editor © Viktor A. Debnár, 2011

ISBN 978-80-7511-147-0

K vydání připravil, texty na záložkách, poznámky pod čarou a ediční poznámku napsal a obrazovou přílohu a jmenný rejstřík sestavil Viktor A. Debnár.

Obálku navrhl Viktor A. Debnár

Redakce Tereza Houšková

E-knihu z písma FreeSerif připravil purehtml.cz

Vydalo nakladatelství & vydavatelství Volvox Globator

Štítného 17, 13000 Praha 3-Žižkov

www.volvox.cz

jako svou 935. publikaci

Vydání první

Praha 2011

Adresa knihkupectví

Volvox Globator:

Štítného 16, 130 00 Praha 3-Žižkov

MÍSTO ÚVODU

Myslím, že Anglosasové jsou ještě větší mistři v prznění života než kremelští vládcové. Moskva, Praha, Londýn, New York, Melbourne, Capetown – města bez rue de la gaieté, a co ještě horšího: města bez espritu a ducha vůbec. Musím se Vám přiznat, že je mi doopravdy stydno, čtu-li politické žvásty „západních“ veličin. Ovšem na druhé straně musím přiznat, že jsem těmto žvástům také hodně zavázán vděkem. Když jsem četl, že Dulles v Berlíně říkal Molotovovi, že demokracie není to, o čem mluví Molotov, nýbrž to, co lidstvu vězí v srdcích již dva tisíce let, dohřálo mne to tou měrou, že jsem se vzpamatoval ze svého oblomovství a počal jsem studovat poctivě pojem svobody a demokracie. Bude tomu pomalu rok, co jsem se pustil do díla. Vážně, poctivě, neemigrantsky a nepoliticky. Potíže jsou mnohé, ale jakž takž překonatelné. Nedostatek literatury je nejzávažnější. Mám sice k dispozici universitní knihovnu, ale není valná. Ovšem je tu zase ta výhoda, že si o knížku nemusím žádat a mohu se volně prohrabovat ve všech regálech. Vzal jsem věc od samého gruntu a topím se právě ve středověké literatuře o svobodném rozhodování, které v novověké literatuře bylo nejapně nazváno svobodou vůle. Pracuji každý večer a celé week-endy. Ba musím se přiznat, často i ve svém zaměstnání chlebařském. Tak vlastně po šesti letech jsem navázal opět na svou původní profesi a dostal jsem se k tomu, co jsem pro pohnuté poměry doma stále odkládal: k napsání své habilitační práce. Rozdíl je jenom v tom, že doma bych byl tuto práci psal pro akademický senát, kdežto tady ji píše pro šuplík, s jehož obsahem si za deset let vytře nějaký mongolský dělnásek své žluté tváře.[1]

O šalbě svobody a filosofie

Nové poslání filosofie

Přehledem filosofických názorů na svobodu jsme si objasnili,[2] že idea svobodné vůle, ať již v takovém nebo onakém pojetí, je neobhajitelnou fikcí, vumělkovaným pojmem, který se může logicky opírat jen o jiné neméně artificiální a pošetilé pojmy, jako je nesmrtelnost duše, bůh atd. Zkrátka řečeno, idea svobody vůle nevyplývá z žádných poznatků, nýbrž je právě tak jako jiné bludné filosofické pojmy pouhopouhým tvrdošíjně zastávaným tvrzením, na němž většina filosofů trvá jako na bezpodmínečně nutném předpokladu mravnosti. Ve skutečnosti však mravnost s problémem svobody nestojí ani nepadá, neboť mravnost existovala dávno před výskytem problému svobody a bude existovat i po úplném vymýcení tohoto problému z lidské mysli. Leč svobodná vůle není jen postulátem bludné etiky, jak se domnívá většina filosofů a mezi nimi i Kant, který prohlašuje, že bez ideje svobodné vůle, jakož i bez víry v existenci boží a v nesmrtelnost duše, by nebyla možná žádná mravnost. Bludná idea svobody má ve filosofii mnohem hlubší zakotvení a můžeme dáti za pravdu těm, kdož v ní vidí základní pilíř samé filosofie. I když se mnozí filosofové přiznávají otevřeně a nekompromisně k determinismu, je determinismus filosofii cizorodý a nebezpečný. Filosofie potřebuje totiž ke své existenci předpoklad jsoucná vymaněného z domény přírodních zákonů, to jest mysteriózní jsoucná, kterým „duch“ lidský pochopitelně přestává býti, jestliže uznáváme přirozenou zákonitost duševních projevů. Svobodou vůle naproti tomu

je „duch“ vysvobožován z dosahu vědy, a filosofii se tak otevírá širší pole působnosti. Jinými slovy řečeno, idea svobody vůle zachraňuje nadpřirozenost ducha, a dodává tak filosofii *raison d'être*.

Z tohoto hlediska je pochopitelné, že přes všechny vědní pokroky trvá i v současné době spousta filosofů na svobodě vůle, neboť tak hájí samu svoji profesi. Naproti tomu filosofové, přiznávající pravdu deterministickému učení, podkopávají filosofii půdu pod nohama. Svoboda vůle je filosofickým náhledem, kdežto determinismus náhledem vědeckým. Vzhledem k tomu vítězství determinismu je rovnou vítězství vědeckého myšlení nad myšlením filosofickým, a proto také nelze samé filosofii přičítat pražádné zásluhy o rozřešení problému svobody. Naopak, filosofie je pěstitelkou bludu svobody vůle a je na tomto bludu mnohem závislejší než kterákoliv teologie. Mohli bychom říci, že svoboda vůle je pro filosofii totéž, co pro náboženství sám pojem boha, i když to sami mnozí filosofové nepochopili. Svoboda vůle je základem nadpřirozené říše, o jejíž poznání filosofie usiluje a bez níž nemůže existovat. Naproti tomu determinismus jako vědecký náhled na ducha umrtvuje filosofii, neboť vymaňuje lidského ducha z její domény, z nadpřirozeného světa. Filosofie je bájesloví právě tak jako náboženství, od něhož se v základě liší tím, že své báje více nebo méně rozumově konstruuje. Náboženství naproti tomu své báje prohlašuje za zjevené pravdy, vymaňujíc je takto zcela z dosahu rozumové kritiky. Proto také může být náboženství nesrovnatelně emotivnější než filosofické báje, které se dovolávají našeho úsudku a které tudíž s ohledem na lidský rozum nemají náležitou volnost. Než je-li filosofie právě tak bájeslovím jako náboženství, lze stěží vidět ve filosofii nějaký pokrok. Proto také Comteovo rozdělení kulturních dějin lidstva na tři epochy – náboženskou, filosofickou a vědeckou – je sotva případné. To, co je pokrokem ve filosofii, není filosofii, nýbrž naopak jejím odúmrtím, překonáním, jak jsme se dostatečně přesvědčili na dějinách sporu o svobodu vůle. Determinismus je porážkou filosofického náhledu na duši lidskou a za utužení determinismu nemůže tedy lidstvo děkovat filosofii, nýbrž vědě nebo

nanejvýše filosofům, kteří alespoň v tomto ohledu prohlédli filosofické šalby. Dokladem toho je v novější době také fakt, že determinismus je spjat především s pozitivismem a materialismem, kterážto učení jsou hroblem bájného filosofování, odevzdávající úkoly filosofů do rukou vědců. Filosofické učení vůbec se nijak kategoricky neliší od učení náboženského. Dejme tomu, z jakého hlediska je možno vidět něco v základu jiného třeba v Bergsonově báji o elan vital než v křesťanské báji o milosti boží? Dosáhlo snad lidstvo takovouto novou bájí nějakého pokroku vyššího stupně? Žádnými bájemi není možno pozvednouti lidské poznání, a můžeme-li bájesloví vůbec některak hodnotiti, tož jen emotivně jako krásnou literaturu. Leč z tohoto hlediska musíme zajisté dáti přednost bibli před filosofickými spisy, jakými jsou třeba díla slavného Kanta, který se neuměl ani lidsky vyjádřit. Nač se tedy hrozit, že filosofie byla kdysi služkou náboženství, nemohla-li se po svém osvobození státi stejně ničím jiným než služkou lidské pošetilosti a jestliže se ani na svobodné noze nemohla ve svých vrcholných závěrech dopracovati ničeho lepšího než víry v existenci jakéhosi boha? Jaký to nesmysl mluvit o filosofii jakožto o něčem vyšším, vyspělejším, než je náboženský náhled na svět! Nadto ještě náboženské báje omlouvá jejich raný vznik, kdežto co omlouvá filosofickou víru v boha, svobodu vůle a nesmrtelnost duše zejména u současných filosofů, kdy věda proniká do samých základních tajemství hmoty? Ostudou lidstva nejsou jen dosud neustavší filosofické pře o svobodě vůle, jak píše třeba Schlick, [3] nýbrž celá filosofie vůbec, pokud je opravdovou filosofií, a nikoliv snad anticipací vědy nebo konkluzí vědeckých poznatků. Dějiny náboženství a filosofie jsou souvislými, plynulými dějinami lidské pošetilosti.

Není asi lepšího způsobu než sledovati spor o svobodu vůle ve filosofii, abychom se přesvědčili, že filosofie, koncipovaná jako svébytná poznávací metoda, je neméně naivní a nesmyslnou než náboženství. Mimo vědy neexistuje poznání a dohady o dosud nepoznaném, neopírají-li se o vědecké poznatky, jsou absurdními a směšnými. Metafyzika je právě tak nejapným bájeslovím jako

náboženství a bez metafyziky není filosofie. Filosofové, zřeknuvši se metafyziky, pokud snad nejde o pozitivisty a materialisty, kteří se s metafyzikou zříkají zároveň vlastně i filosofie vůbec, jakožto svébytné, na vědě nezávislé poznávací metody, zůstávají metafyziky nadále, neboť i sama noetika a etika, další dvě hlavní filosofické disciplíny, k ní nezbytně vedou. Filosof-noetik, mudrující o tom, kterak se kryje naše poznání se skutečností, dělá ze skutečnosti metafyzickou záležitost a podobně zase filosof-etik, zkoumající dobro jako něco, co existuje nezávisle na našich dobových usancích, snaží se prozkoumati cosi, co je za hranicemi vědecky vybadatelného světa neboli jakousi metafyzickou veličinu. Podobně tak je tomu s filosofem-estetikem, věřícím v absolutní pojem krásy, nebo s filosofem-psychologem, dumajícím o duši. Co se označuje jako dobré nebo krásné, co je lidský duch atd., může být zodpověděno jen vědeckým výzkumem a rovněž jen na základě našich vědeckých výzkumů můžeme kritizovat naše poznávací metody. Noetika je rozumně myslitelná toliko jako vědosloví, jako obecné konkluze vytěžené z veškerého našeho vědeckého šetření. Vezměme si za příklad kauzalitu. Všechno vědecké bádání ukazuje, že kauzální princip je obecně platný a i filosofové doznávají, že bez platnosti kauzálního principu by věda nebyla možná. Leč filosofové začali o kauzalitě abstraktně hloubat a došli, jako třeba Hume, k názoru, že de facto nemáme práva mluvit o kauzalitě, nýbrž jenom o posloupnosti jevů, anebo jako Kant považují kauzalitu za svébytný charakter rozumu, za něco apriorního naší zkušenosti. V obou případech je pojetí kauzality vázáno na metafyziku; Humeův názor na kauzalitu předpokládá, že pravý vzájemný vztah jevů je mimo dosah našeho poznání neboli že svět námi vnímaný je toliko více nebo méně šalebným odleskem nějakého pravého, námi nevnímatelného a nepochopitelného jsouca. Naproti tomu pak Kantovo pojetí kauzality jako apriorního pojmu, jako rozumové kategorie činí kauzalitu samé metafyzickou záležitostí, neboť pojem kauzality jako vrozené ideje patří do říše nadpřirozené. A právě tak metafyzickou naukou je i etika, pátrající po absolutním dobru, po něčem, co je toliko naivní fikcí.[4]

Co je dobro, na to může odpovědět rozumně jenom etologie, zkoumající, co lidé kdy pokládají a pokládali za dobré, neboli zkoumající dobro jako sociální jev. Poznání zřejmě nemůže být úkolem filosofie, neboť poznání jest výsadní rolí vědy, a jestliže přesto přece existuje filosofické poznávání, jest to možné jenom proto, že usiluje o poznání nadpřirozených jevů anebo že předpokládá existenci nadpřirozeného světa. Bez nadpřirozených jevů, bez metafyzických předpokladů nebylo by filosofie a jakožto nauka o nadpřirozeném nebo o přirozeném z hlediska nadpřirozenosti je filosofie zvláště v dnešních dobách jen kulturní ostudou.

Stručně zopakováno, filosofii jakožto metafyziku je nutno zamítati vzhledem k samému oboru jejího bádání, neboť metafyzika se obírá nadpřirozeným stejně jako náboženství. Ostatní disciplíny filosofické postrádají pak právo na bytí, ježto se zabývají objekty svého výzkumu z metafyzických hledisek, ačkoliv žádný z jejich oborů, ať již jde o noetiku pospolu s logikou, etiku, estetiku, psychologii atd., se nevymyká vědeckému průzkumu. Vědeckému výzkumu se vymykají toliko smyšlenkou, neboť věda může poznávat jen to, co je. Co ze skutečnosti pak není dosud vědecky vyzkoumáno, musí být ponecháno otevřeným problémem. Takto vzniklé mezery v našem vědění mohou být provizorně překlenuty jen vědeckými hypotézami, avšak ty nemají s filosofií co společného, a proto také není možno dáti filosofii novou funkci jakožto disciplíně ucelující naše vědecké poznatky, jak to měl původně na mysli Comte. Právě tak jako starší Laplaceova hypotéza vzniku Země, tak i nová teorie slapová a všechny moderní dohady o vzniku, podobě a zániku vesmíru jsou vědeckými spekulacemi, hypotézami, opírajícími se jen a jen o vědecké poznatky. To znamená, že na to, co bylo a je, se můžeme ptáti jenom vědce, i když nám leckdy nemůže odpověděti jinak než dohadem. Filosofie jako poznávací metoda je tedy nesmyslem, zbytečným a směšným fušováním do oboru vyhrazeného vědě. Poznání je záležitostí čistě vědeckou. Jen a jen systematické shromažďování, třídění a urovnávání poznatků nás může poučovat o tom, co je. Než je opravdu úkolem filosofie toliko

poznávání? Zeptáme-li se ve filosofii neškoleného člověka, co je filosofii, sotva nám odpoví, že to je poznání toho, co se vymyká vědeckému poznání, jak tvrdošijně hlásají sami filosofové. Necháme-li ho trochu přemýšlet, řekne nám nejspíše: Věda se zabývá tím, *co je*, kdežto filosofie jakožto rádkyně, jak žít, je naukou o tom, *co má býti* – jak máme žít, jak máme urovnat své životní problémy. Antická filosofie se také vsutku snažila býti člověku průvodkyní životem, avšak za tehdejšího kulturního stavu, kdy všechno vědění vůbec bylo přenecháno filosofii, bylo to jen jedno z mnoha jejích posláních. Za křesťanské éry stalo se však životním průvodcem náboženství a filosofie byla zbavena úkolu zkoumat, jak má člověk žít. V novější době křesťanské kultury byla pak filosofie ještě nadto ponoukána starati se toliko o poznání „jsoucna“, aby v jednom šiku s náboženstvím dokázala, že věda nemá výhradní právo na poznání. V novodobé filosofii se s radami do života obvykle vůbec nesetkáváme, neboť filosofie se pokouší býti nadřazenou vědě v samém výzpytu jsoucna. Dává-li nám pak moderní filosofie vůbec nějaké rady do života, jsou to rady, jaké známe již z náboženství: Žijte mravně a obcujte s ženami, a to ještě jen s legálními manželkami, toliko v případě, máte-li potřebu zplodit dítě. Filosofie vidí po starém způsobu v životě mravní problém, který kreslí a řeší z různých metafyzických hledisek. Leč rozlišením aktů na mravné a nemravné daleko nedojdeme. Etika je zvláště v naší době příliš úzkým hlediskem na problémy, před něž nás staví život. Na příklad hledisko ekonomické je jistě důležitějším hlediskem pro životní směr, styl jednotlivce, tak společnosti. Rad'te třeba člověku z mravního hlediska, jak si má zařídit byt anebo jaké má vyhledávat zábavy. Jak chcete z mravního hlediska třeba zodpovědět, má-li člověk jít v obytné kuchyni nebo v jídelně, má-li se věnovat více přihlížení sportovním podnikům než návštěvě biografů? Otázka jak žít není jistě otázkou převážně, natož výlučně, mravní, a nejsme-li zaslepeni filosofickými doktrínami, víme zároveň, že mravnost je usancí, společenským výtvozem a že co jedni lidé pokládají za mravné nebo alespoň za mravně nezávadné, pokládají jiní

lidé naopak za nemravné. Jen náboženství svými desaterý a filosofie svým základním preludem absolutního dobra může nás udržovat v pověře, že mravnost může být kritériem našeho jednání. Mravnost je ve skutečnosti toliko sekundárním kritériem, neboť nejdříve musíme mít obecnější kritéria, teprve na jejichž základě bychom vytkli, co má být za mravnost pokládáno a co nikoliv. Jak žít je obecně problémem životního stylu a každý životní styl přináší s sebou jistou morálku teprve jako druhotný postulát.[5] Dosavad byli lidé otroky životního stylu a jeho morálky, otroky zděděných předsudků a nepromyšlených usancí, kdežto za dnešního kulturního stavu jsou schopni se z tohoto otroctví osvobodit a vytvářet si sami vědomě a plánovaně svůj životní styl a mravní postuláty. Vzhledem k tomu se také v dnešní době mění nesmyslná filosofická otázka, co je mravnost, v otázku, co má být mravností. Co má být označeno za mravné a co za nemravné, je závislé, jak jsme již naznačili, na tom, jak si svůj život naplánujeme, jaký životní styl se budeme snažit vytvořit a udržet. Leč, co má býti, je tvůrčí záležitostí, a nikoliv činností poznávací neboli na otázku Co má býti? nemůže nám odpovídat věda, jejímž posláním je zpravovat nás o tom, co je. Sama věda k životu nestačí a vzhledem k tomu je tu nejen místo, nýbrž rovnou potřeba ještě něčeho jiného, jisté normativní nauky, kterou bychom se mohli zpěčovati nazývat filosofií jedině vzhledem k dosavadní trapné reálné náplni tohoto pojmu, a nikoliv snad vzhledem k samému etymologickému významu tohoto výrazu. Filosofie v dosavadním smyslu jakožto nauka o tom, co jest, je vědeckým pokrokem umrtvena nebo alespoň dobíjena, avšak žádný vědecký pokrok nemůže překonat filosofii jako nauku o tom, co má býti. Ovšem právě tak jako se filosofie snaží zastínit vědu přebíráním jejích úkolů, tak se zase věda snaží bláhově převzít úkoly filosofie, pojaté jako nauky, co má býti. Tak třeba Mečnikov, o němž jsme se zmínili, snil o ortobiotice a po něm, v dnešním století, se vyskytli všelící eubiotikové, kteří ze zdravotních hledisek chtěli plánovat, jak má člověk žít neboli co má k životu zapotřebí, a kteří s vážnou tváří třeba vypočítali, jak velkou zahradu má mít ideální rodina při svém ideálním

rodinném domku. Eubiotikové byli povětšinou lékaři a oproti filosofům-mravokárcům vzali za měřítko kde všeho místo mravnosti zdravost. A se zdravostí to není lepší než s mravností. Předně, i když zdravost je pojmem vědeckým, je v mnoha ohledech těžko tvrditi, že toto je zdravější než ono nebo rovnou, že toto je zdravé a ono nezdravé.

Kromě toho pak ani zdraví není zásadně směrodatnou hodnotou, a kdyby lidé zhloupli tou měrou, že by se drželi za každou cenu a ve všech ohledech zdravotních hledisek, nepřestali by snad nejen kouřiti a pítí lihoviny, nýbrž jistě i čísti, aby si nekazili oči. I kdyby dnešní věda byla tedy schopna určit, co je opravdu zdravé a co nezdravé, nemohli bychom na základě tohoto zjištění organisovati svůj život, již i proto, že třeba existuje a jistě bude vždy existovat dosti pracovních oborů, které jsou nepochybně zdraví neprospěšné, a které přesto musí být nezbytně vykonávány. Přísně respektované zdravotní hledisko by jistě ohrozilo celý chod společnosti, ba i samé lidské zdraví, neboť spousta zdravotních opatření by nemohla být dodržována, ježto jak k jejich objevení, respektive vynalezení, tak i k jejich realizaci je třeba úkonů, rozhodně zdraví neprospěšných. Nadto ještě život by zešedl nepředstavitelnou měrou, neboť lidé by se musili zříci ze zdravotních důvodů většiny svých zábav a radovánek. Z toho je zřejmo, že co není právě zdravé, není ještě záhodno zavrhovati neboli že ani v tomto směru se nemůže řídit náš život vědou.

Věda poznávající, co je, může nás poučovat a řídit, jak co udělat, avšak co máme dělat, jaké konečné cíle si máme zvolit, zůstává problémem vědecky neřešitelným a pochopitelně je to problém neřešitelný i filosofií dosavadního typu. Filosofie podobně jako náboženství snažila se ve své intenci dominovat životu a zodpovědět především otázku, co je smyslem života, a tato otázka je již sama o sobě nesmyslná. Lidský život nemá jiného smyslu, než jaký smysl mu lidé dají, a tak opravdovým problémem není otázka, *co je smyslem života*, nýbrž to, *jaký smysl máme životu dáti*. Smysl života je lidským výtvorem, sociálním jevem, i když je více nebo méně každým jednotlivcem individuálně opracován. Jako sociální fakt může být sice i

mysl života té které společnosti v té nebo oné době vědecky zkoumán, avšak to, co má být smyslem života v budoucnu, vymyká se vědeckému výzkumu, ježto věda nemůže poznávat něco, co není. Přesto přese všechno však nápomoc vědy v plánování života je nezměrná a rozumný, plánovaný život musí být na vědě, na vědeckých poznatcích a jejich aplikacích, nezbytně založen. Vědecké poznatky nás především informují o limitech plánování. Dnes nelze na příklad plánovat životní sloh na základě liberalistického hospodářství, kterému je navždy odzvoněno. Marxismus nám ukázal, že průmyslová výroba vede nezbytně k socialistické společnosti, a dějiny tento poznatek dotvrzují každým rokem více a více doklady.[6] Obecně řečeno, sociologie nás poučuje, na jakých základech lze příští život plánovat a na jakých jej plánovat nelze. Poznáním historické nutnosti jest tedy naše plánování života predeterminováno, avšak jen v základních rysech. Jak známo ze současných dějinných událostí, socialismus nastolený odbouráním kapitalismu může mít ještě nejrůznější tvářnost. Přitom však nezapomínejme, že sociologie není jedinou vědou, objasňující nám, jaké formy musí život nezbytně v budoucnu nabýt. I každá jednotlivá věda, a to zejména ve své aplikované formě, pomáhá nám nalézt predeterminované rysy budoucího života. Právě tak jako nemůžeme plánovat život ani proti obecným hygienickým poznatkům, proti technickému pokroku atd. Než to vše nestačí k rozumnému plánování. K rozumnému, na vědě založenému plánování je třeba moudrosti, kterou nám sama věda nedává, alespoň nikoliv přímo. Rozumně plánovaný život musí především tkvět v rozumné klasifikaci lidských potřeb a tato klasifikace je vědecky nezvládnutelná, i když se leckteří autoři domnívali a domnívají, že i život bude jednou vědecky řízen, neboli konkrétněji vyjádřeno, že i politika se jednou stane vědou. Politika de facto není nic jiného než plánování života, vytváření životního stylu, což ovšem lze snadno přehlédnout u západních politiků, pěstujících místo politiky politikaření, jakož i u socialistických nebo komunistických státníků, kteří z nedostatku obecnějšího vzdělání nebo z demagogických důvodů se zdají cílit k

nastolení života, v němž by každému bylo dopřáno vychutnávat plody západnické kapitalistické „kultury“, neboli kteří se zdají zaměřovat vývoj k tomu, aby každý člověk, jako většina lidí v USA, měl svůj domek, své auto, svou ledničku atd. Zdali bude využito lidské schopnosti plánovat život alespoň rozumně, není-li již možno plánovat život vědecky, nelze ovšem pro dohlednou dobu předvídati. Právě tak jako život jedince, tak i život společnosti je determinován a nemůžeme předvídat, zda faktory vedoucí k rozumnému plánování života budou sdostatek silné, aby zvítězily nad návyky, předsudky, které dosud lidstvu neumožnily, aby se místo vrávorání vydalo na pochod. Jde o to, najde-li se v brzku dosti lidí, kteří by se uvědoměle otázkou plánování života zabývali a kteří by našli dostatečný ohlas, aby jejich úsilí bylo mocensky podpořeno. Leč, ať již budou nesnáze rozumného plánování života, které by dalo směrnice politice socialistického světa, sebevětší, sotva se lze domnívat, že by systematické plánování života zůstalo navždy nesplněným postulátem. Plánovaná výroba nezbytně směřuje k plánování života do všech jeho detailů a jen na základě plánovaného životního stylu lze vůbec plánovat výrobu, má-li mít její plánování nějaký rozumnější význam. Jinými slovy řečeno, plánování výroby se neobejde bez filosofie v jejím novém smyslu jako normativní nauky, poučující nás kterak žít. Filosofie v tomto novém pojetí, filosofie, která se od boha obrátí zejména k výrobě, se také opravdu stane královnou věd, avšak v jiném slova smyslu, než v jakém se dosud o tomto jejím postavení snilo. Takováto filosofie bude nadřazena vědě, ježto bude na základě všech vědeckých poznatků plánovat život, kterému sama věda nemůže dát žádného smyslu a cíle. Oproti staré filosofii, topící se v abstraktech a mystice, stane se takto nová filosofie naukou o nejkonkrétnějších životních problémech, o nejvšednějších a nejmalichernějších záležitostech, které dosud myslitelům připadly přespříliš kuchyňskými, než aby se vůbec o nich odvážili rozumovat. Místo aby dumali o attributech božství, budou příští filosofové přemítati o dopravních prostředcích, stravování, spaní, sexuálním životě, ošacení atd. Technik nám může naplánovat velkolepé autostrády

s podjezdy a nadjezdy, avšak jen filosof života nám může poradit, mají-li se takové autostrády vystavět a není-li rozumnější se místo rozvíjení soukromého automobilismu soustředit na dokonalé vybudování a vybavení veřejné dopravy, která by nepotřebovala několikapásových silnic, která by neucpávala ulice ve středu měst a která by nevedla k svízelným parkovacím problémům. Architekt nám může naplánovat krásné rodinné domky, ale filosof, plánovač života, může je zavrhnout, ježto asi pozná, že zahravní velkoměsta, oceány vesnic, jakými jsou anglosaská města, redukuje lidský život na transport a zbavují kromě toho člověka i většiny moderního komfortu, kterému se těší obyvatelé opravdových, evropských měst. Lékař nám může sestavit nejzdravější menu, avšak filosof, domnívající se, že všechny nutné životní úkony mají být co nejmotivnější, se jistě postaví proti takovému stravování. Ekonom může doporučovat, aby se jedlo z amerických plechů a ve stoje, ale kultivovaný myslitel se takovou doporučovanou lácínedá zřejmě zmásti. Leccos může být zdravé, ekonomické nebo krásné, avšak proto to nemusí být doporučitelné. Filosof musí pojímat člověka jako složitou strukturu všemožných lásek a nenávistí, nejružnorodějších zálib a odporů, takže nemůže plánovat život z jednoho nebo několika skrovných hledisek. Jaký by to byl život, kdybychom jej plánovali třeba jedině z hlediska zdravotního a ekonomického, jak bychom se hrůzně stravovali, jak bychom se nepůvabně strojili, jak bychom kasárensky bytovali! Ovšem podobné plánování by se mohlo kasati, že plánuje život vědecky, neboť co je zdravé a ekonomické, je vědecky poznatelné. Než i takovéto plánování života, jak jsme si konečně již objasnili, je ve skutečnosti toliko zdánlivě vědecké. Pokusme se to objasnit poznovu. Dejme tomu, lékaři se mohou usnést na dobrozdání, že čtení petitu, natož nonpareille je nezdravé, a doporučiti, aby se vše tisklo přinejmenším garamondem. Tu by jistě proti lékařům povstali především sami ekonomové, hrozící se finančních důsledků takovéhoho postulátu, a filosof, nepohlížející na člověka ani jako na pouhé fungující srdce, střeva, ledviny atd., ani jako na pouhého ekonomisujícího činitele, by se

postavil na stranu ekonomů třeba jen proto, aby uchránil člověka od těžkého závaží, jakým by byly podle výše udaných směrnic tištěné noviny. Ekonom zase může navrhnout, aby se z úsporných důvodů vyráběly náboženské sošky jen ze sádry nebo plastiku, avšak filosof odmítne jeho návrh s poukazem, že to jsou zbytečnosti, směšné fetiše, které se vůbec nemají vyrábět.[7] Vědecké plánování života je šalba, a tak sama věda k řízení lidského života nedostačuje. Mimo vědy je nám třeba ještě něčeho jiného, v čem dosud filosofie plně zklamala a v čem náboženství bylo znemožněno vědeckým poznáním světa. Toto něco je rozumné plánování života, plánování života na podkladě vědních poznatků, nebo nehrozíme-li se užití starého zprofanovaného termínu, nová filosofie, nemající se starou pranic společného.

Svoboda jako sociální fakt

Dějinným průzkumem problému svobody rozhodovací neboli tak zvané svobodné vůle ujasnili jsme si tedy pošetilost mimovědeckého nazírání, pošetilost všeho rozumování o nadsmyslném a nadpřirozeném, jež je podstatou náboženství, jakož koneckonců i veškeré filosofie, nechtějící se smířit s faktem, že poznání je čistě vědeckou záležitostí. Žel však jak náboženství, tak i poznávající filosofie jsou dosud živými odvětvími lidské kultury, a proto ani nesmyslná diskuse o svobodě vůle není ještě dávno skončena. Krátce řečeno, přehlídkou dějin problému „svobody vůle“ přesvědčili jsme se o naivnosti a nesmyslnosti všeho náboženského a filosofického rozjímání a vzhledem k tomu je třeba litovat, že ostrý odboj proti náboženství, vzplanuvší v minulém století, nebyl rozšířen i na poznávající filosofii neboli že filosofie nebyla po právu dosud nikdy stejně zásadně odsuzována jako náboženství. I materialismus vypracovaný v systém a nepojatý prostě toliko jako předpoklad, vyplývající z vědeckého poznání, je filosofií, neboť je sám poznávací metodou, a nikoliv jen výslednicí vědeckého poznání. Je tedy vinou i samé materialistické filosofie, že nezpečetila osud filosofie neboli že jejím objevením nebyl učiněn filosofování konec. Poznávající filosofie jakéhokoliv druhu vede místo k poznání k bludné dogmatice, kterou se ztotožňuje s náboženstvím. Boj proti náboženství nemůže být úspěšný, bojujeme-li toliko proti náboženství a nepotíráme-li zároveň zásadně i filosofii jako poznávací metodu. I filosofie, holedbající se svým protináboženským postojem, patří do stejného pytle jako náboženství, neboť jak znovu zdůrazňujeme, poznání je výlučně záležitostí vědy.

Ovšem poznání pošetilosti filosofie není snad jediným výtěžkem našeho zkoumání věkovitého sporu o svobodu rozhodovací. Průzkumem problému tak zvané svobody vůle získáváme rovněž základnu k pojetí občanské svobody, která právě v naší době, kdy se s problémem

svobody rozhodovací setkáváme již jen v náboženské a filosofické literatuře, a to ještě toliko sporadicky, je nejpálčivější politickou a kulturní otázkou hýbající myslí nejen teoretiků, nýbrž i každého prostého člověka. J. St. Mill, který sám zasáhl významně do sporu o svobodu vůle, věnoval samostatný spis i občanské svobodě, zahajuje jej slovy: „*Námětem této úvahy není tak zvaná svoboda vůle, tak nešťastně vzdorující nevhodně pojmenované doktríně filosofické nutnosti, nýbrž svoboda občanská neboli sociální, to jest povaha a meze moci, kterou může společnost oprávněně omezovat jedince.*“ (*On Liberty*, II. vyd. z r. 1859, kap I., str. 7.)[8] Již i z toho je zřejmé, že Mill odlučuje problém svobody rozhodovací od problému svobody občanské, právě tak jako to činí dosud převážná většina autorů, pročež přes všechnu dnešní aktuálnost problému občanské svobody je problém svobody rozhodovací skleníkovou květinou. Leč, ať již je na prvý pohled problém svobody rozhodovací jakkoliv na hony vzdálen problému svobody sociální, jde ve skutečnosti o spojité problémy a jen průzkumem problému tak zvané svobodné vůle lze naléztí správný klíč k řešení problému svobody občanské. Samo slovo svoboda vzniklo zajisté jako pojem sociální, to jest jako protiklad k pojmu otroctví, služebnosti. Starořecký a latinský název pro svobodu povstal z indogermánského slova *leudheros*, odvozeného od slovesa růsti a znamenajícího vzešlý z kmene, národa, ke kmeni, národu příslušný. Kdo ke kmeni, respektive národu nepříslušel, byl ukořistěný a zotročený příslušník jiného kmene, jiného národa. V germánských a slovanských jazycích nedalo sice slovo *leudheros* vznik názvu pro svobodu, avšak zato je z něho odvozeno německé slovo *Leute* (lidé) a jeho slovanský ekvivalent *lidé* (rusky *ljudi*). Naproti tomu ve staré řečtině přeměnilo se *leudheros* rovnou v označení svobodnosti – *eleutheros* (svobodný), *eleutheria* (svoboda), právě tak jako v latinské řeči, kde však doznalo větší proměny a kde z něho vzniklo označení *liber* (svobodný), *libertas* (svoboda). Jenže nepoukazuje-li latinské *liber* frapantně na svůj prapůvod svým samým zněním, odhaluje jej svým smyslem ve svých jinovýznamných užitích. *liber* znamená totiž v

latině i boha růstu, plodnosti, který byl později identifikován s Bakchem, a v množném čísle *liberi, -orum* zase děti, s ohledem na původ, a nikoliv snad na věk, to jest příslušníky rodiny oproti ostatním členům domácnosti – služebníkům, otrokům (*servi*). Z latinského *liber*, *libertas* vzešlo pak označení pro svobodu i v moderních románských jazycích a *svobodný*, respektive *svoboda* zní francouzsky *libre, liberté*, italsky *libero, liberta*, španělsky *libre, libertad* a portugalsky *livre, liberdade*. Dále se uchovalo i v anglickém jazyce ve formě *liberty*, avšak angličtina má zároveň i germánský název pro svobodu, *freedom*, který podle některých autorů je prý dnes užíván pro označení svobody ve vážnějším smyslu, kdežto termínu *liberty* se prý používá nyní v případech, kdy jde o svobodu méně seriózní, svobodu čpící spíše libertinstvím. Ovšem lexikálně je slovo *liberty* rovnocenné slovu *freedom* a přes jeho odlišný etymologický smysl dostalo se mu významu svobody z týchž důvodů jako řeckému *eleutheria* a latinskému *libertas*. Přídavné jméno *free* (svobodný) znělo původně *freo* a značilo drahý, milý, což dosvědčuje, že jeho prapůvod je nutno hledat v indoevropském slovese *pri – milovati*. Milí, drazí byli ovšem Germánům jen vlastní příslušníci, a tak přídomkem *freo* se odlišovali nakonec příslušníci rodiny, kmene, respektive národa od otroků. Stejného etymologického původu jako slovo *svobodný* a *svoboda* je pak v germánských jazycích i slovo přítel (něm. *Freund*, angl. *friend*) a mír (něm. *Frieden*) a vzhledem k němu i hřbitov (něm. *Friedhof*), zahrada míru. Mimo angličtinu udrželo se označení svobodnosti, odvozené od *freo – milý*, ve všech soudobých germánských jazycích a termíny pro pojem *svobodný*, respektive *svoboda* jsou v němčině *frei, Freiheit*, ve švédštině *fi, frihet*, v dánštině a norštině *fri, frihed* a v řeči holandské *vrij, vrijdom*. Rovněž tak slovanský termín *svoboda* má pak podobný etymologický význam. *Svoboda*, respektive *svobodný* je odvozeno od *svŭj* ve významu příslušnosti k rodu, kmenu nebo obecně řečeno k jisté skupině. Ovšem mimo termínu svobody užívá se v slovanských řečích ještě souznačného názvu *volnost* (pol. *volność*), který je odvozen od slova *vŭle*, a v ruštině se užívá dokonce rovnou slova *vŭle* (*volja*) jak